

EXIGENȚE FUNCȚIONALE ALE PROCESULUI DE RESOCIALIZARE A MINORILOR CU COMPORTAMENT DEVIANT

Dan Banciu, Sorin M. Rădulescu

1. Preliminarii

Considerind delincvența juvenilă ca fiind un fenomen social negativ rezultat din acțiunea conjugată a unor cauze sociale și individuale și a unor condiții favorizante, un colectiv al Centrului de Cercetări Sociologice din București a întreprins o cercetare asupra minorilor cu comportament deviant internați în școlile de profil din rețeaua Ministerului Muncii *. Cercetarea și-a propus realizarea a trei obiective principale: a. identificarea factorilor și mecanismelor de bază care generează sau favorizează manifestări deviante în rîndul anumitor categorii de minori; b. modalitățile și formele actuale de reeducare și resocializare a minorilor devianți; c. evaluarea eficienței procesului de resocializare în școlile de profil.

Studiul prezent nu și propune expunerea detaliată a tuturor rezultatelor cercetării întreprinse, ea axîndu-se, cu precădere, pe evidențierea unor dificultăți obiective și subiective care stau în calea activității de prevenire a fenomenului de delincvență juvenilă și a celei de resocializare a minorilor care au săvîrșit acte de devianță penală, toate aceste aspecte presupunînd un program complex de natură juridică și educativă menit să conducă la reducerea treptată a devianței în rîndul tinerilor.

2. Profilul tipic al minorilor internați în școlile din rețeaua Ministerului Muncii

Întrucît analiza statistică nu ni s-a părut a fi relevantă pentru multitudinea de aspecte și situații ce caracterizează diferiți minori cu comportament deviant, în cercetarea noastră ne-am orientat, cu precădere, spre *cazistică*, inventariînd un repertoriu larg de studii de caz din rîndul minorilor internați în școlile de profil.

Analiza datelor și informațiilor rezultate din dosarele minorilor și dintr-o serie de anchete sociale evidențiază că în proporție majoritară minorii internați în aceste școli au comis delikte de furt, vagabondaj și cerșetorie, restul săvîrșind acte de hărțuire și agresiuni fizice. Predomină cazurile de furt în dauna avutului particular (furturi din autoturisme,

* Codlea, Nedelea, Craiova (pentru băieți) și Bacău (pentru fete).

furturi din locuințe) și obțesc (furturi din magazine cu autoservire, furturi din chioșcuri și tonete alimentare, furturi din școli etc.), dosarele relevind numeroase situații în care minorii utilizează mijloace ilicite pentru obținerea unor bunuri rivnite pe care familia nu reușea să le asigure.

Cea mai mare parte din acești minori se caracterizează printr-o accentuată labilitate morală și afectivă și prin puternice carențe de socializare, concretizate, inițial, prin afirmarea unei conduite „independente” (evaziune școlară, tendințe de vagabondaj, căutare de anturaje negative, consum frecvent de țigări și băuturi alcoolice), iar apoi prin comiterea unor acte delincvente identificate mai devreme sau mai târziu de organele de resort. Performanțele școlare scăzute, frecvența școlară minimă, ca și abandonul școlar, petrecerea nopților în afara familiei (uneori în parcuri, magazine sau subsoluri), tendințele de terorizare a altor copii și insultele la adresa adulților, distrugerea și sustragerea de bunuri și producerea unor acte de huliganism, furturile din cadrul familiei, de la vecini și de la colegii de clasă indică cert că acest comportament negativ reprezintă rezultanta unui ansamblu de factori pentru care sînt responsabile, în egală măsură, familia, școala, anturajul și alte instanțe cu rol de socializare și control social.

3. Specificul procesului de resocializare a minorilor devianți internați în școlile de profil.

Urmărind reintegrarea și readaptarea minorilor devianți la cerințele vieții sociale, prin asimilarea unor norme, valori, atitudini și cunoștințe compatibile cu principiile de conviețuire existente în societatea noastră, procesul de resocializare întreprins în școlile din rețeaua Ministerului Muncii implică o serie de exigențe funcționale vizînd atît continuitatea scopurilor sale în timp, cît și derularea sa în raport cu mai multe etape succesive. În acest proces trebuie să se țină seama de evoluția previzibilă a colectivității și a factorilor formativi-educationali care vor exercita influențe asupra conduitei minorilor, ca și de resursele financiare și de personalul necesar pentru o acțiune de resocializare cît mai eficientă și eficientă. Fixarea obiectivelor procesului de resocializare trebuie să se bazeze pe planificarea în prealabil a *finalităților* (recuperarea și reintegrarea în societate a minorilor, inducerea capacității de autonomie personală, modelarea conștiinței moral-juridice etc.), în legătură directă cu cele mai „presante” priorități (eliminarea tendințelor de evaziune, evitarea „inducției” și a influențelor negative între minorii internați etc.).

Corespunzător realizării acestor obiective, procesul de resocializare întreprins în instituțiile specializate implică următoarele caracteristici mai importante:

a. *globalitate* — concretizată în utilizarea conjugată a eforturilor de natură pedagogic-formativă și informativ-culturală, prin care se asigură minorilor internați o linie de conduită adecvată, asimilarea unor deprinderi pozitive, a unor norme și valori corespunzătoare în domeniul teoretico-general, profesional, moral, juridic ș.a.m.d. Caracterul global al procesului de resocializare vizează integrarea acțiunii educatorilor, profesorilor, psihologilor, asistentelor sociale, întregului personal într-un efort comun,

care urmărește reintegrarea socială și morală a minorilor devianți, redarea lor familiei și societății;

b. continuitate — manifestată prin luarea în „custodie” a minorului până la sfârșitul ciclului educativ, adică de la începutul internării până la recuperarea și reintegrarea socială a fostului delinvent. Continuitatea implică evitarea discontinuităților terapeutice (apărute, de pildă, ca urmare a internării în perioade diferite a minorilor), evitarea paralelismelor în acțiunile întreprinse (de exemplu, de către psiholog sau educator), evitarea încredințării succesive a minorului unor colective școlare diferite sau mai multor diriginți etc.;

c. integrare — constind în reunirea, într-o perspectivă împărtășită de întregul personal, a tuturor procedurilor și tehnicilor de resocializare. Îmbinând latura terapeutică cu cea preventivă, funcțiile de supraveghere și control cu cele de reabilitare socială, integrarea are o funcție de sinteză deoarece concentrează eforturile personalului specializat și face complementare acțiunile acestuia.

În mod concret, activitatea de resocializare din instituțiile de profil investigate urmărește în principal: 1. orientarea școlară și profesională a minorului deviant, prin care acesta este îndrumat și dirijat spre alegerea unei meserii sau profesii; 2. recuperarea școlară a minorului, pentru a fi în măsură să învețe o meserie în raport cu aptitudinile sale; 3. restructurarea și reorientarea comportamentului minorului în conformitate cu modelul valoric și etico-normativ al societății; 4. participarea efectivă a minorului la muncă, învățătură, producție, activități gospodărești, cultural-educative și sportive.

Aceste caracteristici asigură sau ar trebui să asigure eficacitatea procesului de reeducare a minorilor ce au săvârșit fapte penale cu un grad scăzut de pericol social și care au manifestat carențe morale și educaționale datorită socializării imperfecte din familie, școală, grup de muncă etc. În fapt, așa cum rezultă din cercetarea întreprinsă, cu toate rezultatele pozitive obținute în aceste școli pe linia procesului de resocializare și recuperare socială a minorilor devianți, există încă o serie de lipsuri și deficiențe care împiedică, în anumite momente, realizarea normală a resocializării și reeducării minorilor internați. Unele din ele privesc modul inadecvat de socializare a minorului, altele se referă la modul de individualizare și aplicare a măsurii educative, în timp ce altele vizează formele și modalitățile de asigurare, de către personalul educativ, a controlului comportamentului minorului ce execută o sancțiune cu caracter educativ.

4. Factori frenatori ai procesului de reeducare și resocializare a minorilor cu comportament deviant

a. Deficiențe intervenite în regimul de sancționare a minorilor

În stabilirea limitelor și consecințelor sancționării minorilor cu comportament deviant, o problemă deosebit de importantă este aceea a individualizării sancțiunii în funcție de criterii ferme. Un criteriu esențial se referă la existența sau inexistența discernământului minorului în momentul comiterii faptei antisociale. Din acest punct de vedere,

nu întotdeauna instanțele sau comisiile pentru minori recurg la administrarea expertizei medico-psihiatrice, stabilind existența sau inexistența discernământului doar pe baza datelor din dosar (în principal, prin evaluarea modalităților de comitere a faptei) și prin audierea minorului în cauză. Fără a pune la îndoială rolul activ și experiența instanței în stabilirea vinovăției minorului, considerăm că este destul de dificil de stabilit — în absența expertizei medicale de specialitate și doar pe baza deducerii din împrejurările concrete ale comiterii faptei — acest aspect.

Aceste deficiențe sînt și mai evidente la nivelul unor comisii pentru ocrotirea minorilor, unde lipsa expertizei medicale și a unor anchete sociale complete și pertinente privează de informații semnificative și prețioase cadrele de resocializare. Analiza unor asemenea anchete sociale evidențiază că o mare parte din ele sînt incomplete și lacunare, lipsindu-le date importante în legătură cu contextul de viață a minorului (familie, școală, relații cu vecinii etc.) și cuprinzînd referiri vagi asupra stării de sănătate fizică și psihică sau asupra conduitei lui anterioare.

Consecința negativă a acestui mod defectuos de întocmire a anchetelor sociale a condus la situația ca într-o serie de școli ale Ministerului Muncii să poată fi întîlnită o categorie de minori definită de o serie de tulburări psihice evidente, motiv pentru care internarea lor trebuia făcută într-o instituție medicală specializată. Acești minori ridică probleme serioase personalului cu funcții de resocializare din aceste școli, neputînd fi incluși în procesul normal de învățămînt și calificare profesională, perturbînd, de multe ori, integrarea și resocializarea celorlalți minori. În același timp, în școlile menționate există anumiți minori care, în absența expertizei medicale și a evaluării complete a datelor anchetei sociale, simulează lipsa de discernămînt, deși o examinare serioasă ar permite să se observe că sînt dezvoltăți în mod adecvat din punct de vedere fizic și psihic, iar pentru faptele comise ar fi trebuit internați în școli speciale de muncă și reeducare.

Multe din anchetele analizate cuprind o serie de inadvertențe și neconcordanțe cu privire la situația socioeconomică a familiei minorului, relațiile intrafamiliale, anturajul minorului ș.a. Din unele dosare lipsesc, paradoxal, chiar hotărîrile comisiilor de ocrotire, fișa de absolvire a școlii, foaia matricolă sau adeverința de venit a părinților. În consecință, introducerea unei fișe psiho-socio-juridice, pentru toate categoriile de minori, conținînd informații operaționale, la fel ca și standardizarea și uniformizarea sistemului de indicatori și itemi, pe baza unui chestionar de anchetă socială utilizat de toate comisiile de ocrotire a minorilor, ar putea reprezenta un pas înainte pe calea perfecționării procedurii de sancționare și evidență a minorilor devianți.

b. Fluctuația elevilor și exigențele resocializării

O problemă importantă cu care se confruntă cele 4 școli analizate o reprezintă permanenta fluctuație a efectivului minorilor, dată fiind repartizarea lor în tot cursul anului și, uneori, chiar în preajma vacanțelor. În aceste condiții nu există o continuitate succesivă, pe etape și pe ansamblul efectivului, a eforturilor și acțiunilor educative, manifestîndu-se o mare eterogenitate a colectivelor claselor și o perturbare permanentă a procesu-

lui de învățămînt. În unele cazuri, repartizarea minorilor în cadrul unei anumite clase și al unui anume nivel de învățămînt se dovedește inadecvată (în raport cu posibilitățile și aptitudinile minorilor), conducerea școlii fiind nevoită să ia măsuri pentru transferul minorului în altă clasă (de obicei, de nivel inferior), ceea ce reprezintă un alt handicap atît pentru minor, cît și pentru scopurile formativ educative. Întrucît minorii provin din locuri foarte diferite, unde au avut parte de acțiuni de socializare extrem de specifice și nuanțate și deoarece înseși faptele pentru care au fost internați îi diferențiază în diverse categorii, de care nu se ține seama în repartizarea colectivelor, există multă eterogenitate și slabă coeziune la nivelul colectivelor de elevi internați.

Desigur, înțelegem necesitatea internării, în tot cursul anului și chiar în timpul vacanțelor a minorilor în aceste școli, dar dat fiind perturbările provocate de această integrare „din mers”, considerăm utilă o terapie intensivă și individualizată, care să se concentreze, cu prioritate, asupra aducerii la același „nivel” a minorilor, găsindu-se modalități pentru crearea, în acest scop, a unui colectiv de educatori și cadre didactice degrevate de sarcinile suplimentare care abundă, de altfel, în aceste școli și care împieteză serios procesul de resocializare.

e. „Învățarea” diferențială a comportamentului deviant

Pornind din medii sociale diferite și avînd experiențe extrem de diferite, minorii internați manifestă tendința de „asociere” în cadrul colectivelor, nu atît în funcție de cerințele procesului instructiv-educativ, ci de simpatii și afinități proprii, de multe ori această asociere creînd adevărate grupe de influență cu consecințe extrem de neplăcute asupra climatului școlar. Din această cauză, unii minori care au fost internați în aceste școli doar pentru prevenirea transformării conduitei lor deviante într-o conduită infracțională, „învată” adeseori deprinderi negative: fumatul, consumul de alcool, injuriile, insultele, bătaia sau furtul fiind numai cîteva dintre comportamentele înșușite pe calea resocializării „informale”. Semnalînd această problemă a asocierii „diferențiale” și a influenței negative exercitate de către elevii „problemă” din școlile Ministerului Muncii asupra celorlalți elevi cu conduite mai benigne, avem în vedere necesitatea elaborării unor măsuri ferme în direcția întăririi autorității direcțiilor acestor școli de a decide, în cunoștință de cauză, asupra selecției elevilor săi, pentru a participa, alături de comisile de ocrotire a minorilor, la activitatea de triere în școlile de profil.

d. Comportamentul de evaziune al minorilor internați

În majoritatea școlilor de reeducare a minorilor fuga reprezintă o problemă încă nesoluționată, ale cărei efecte se resimt atît în plan organizațional — prin perturbarea procesului de resocializare —, cît și pe plan social — prin posibila (și deseori, inevitabilă) reiterare a comportamentului delinvent. În această tendință de evaziune sînt incluși atît minorii învinși pentru diferite motive de cadrele de reeducare, cît și acei minori care nu se mai întorc la școală după terminarea vacanței, fie datorită părinților care se lasă convinși de argumentele minorilor că se vor îndrepta, că școala le oferă un „rău” tratament, fie datorită reluării, într-un context favorabil,

a vechilor „indeletniciri” antisociale, care au făcut necesară internarea în centrul școlar respectiv. Din punct de vedere al eficacității procesului de resocializare, fluxul fugarilor reprezintă o problemă serioasă, deoarece provoacă perturbări procesului de învățământ și continuității eforturilor educative, creind, totodată, prin intermediul „asocierilor” diferențiale și al fenomenului de „imitație”, un „model” de urmat de către ceilalți minori. În consecință, măsurile care trebuie elaborate în acest sens, pentru a descuraja tendințele de fugă a minorilor internați trebuie să fie capabile a discerne aceste conduite „colective” de reacțiile personale, pentru a supune opoziției publice acea conduită care poate provoca, prin imitație, „admirația” celorlalți. Din acest punct de vedere, ni se pare mai utilă și mai semnificativă pentru minori concentrarea eforturilor în direcția valorizării negative a comportamentului de fugă, prin găsirea unor modalități de „ridiculare” și „persiflare” în fața colectivului a atitudinilor sau „experiențelor” minorilor fugari, în așa fel încât reacția de fugă să înceteze a mai fi o atitudine colectivă sau un exemplu de urmat.

4. Propuneri de măsuri privind perfecționarea procesului de resocializare a minorilor cu comportament deviant

a. *optimizarea cadrului legislativ — condiție esențială a identificării realiste a minorilor devianți, prin :*

— includerea, în cadrul textelor de lege, a unor criterii de natură *sociologică și psihosociologică* care să dea posibilitatea distingerii mai adecvate între principalele categorii de minori: minori cu comportamente benigne, ocazionale sau întâmplătoare (față de care se impun un anumit tip de măsuri educative), minori cu comportamente antisociale structurate (față de care se impun măsuri educative de internare în școli de reeducare) și minori cu comportamente antisociale grave și reiterative (în raport cu care trebuie adoptate măsuri speciale deosebite);

— introducerea de „lege ferenda” a unei *fișe de anamneză penală* a minorului, care să ofere o evidență clară a evoluției în timp a comportamentului deviant al minorului;

— uniformizarea și standardizarea actualei metodologii de întocmire a anchetelor sociale la nivelul comisiilor de ocrotire a minorilor.

b. *prevenirea fenomenului de inducție negativă a comportamentului delinvent, prin :*

— constituirea unor colective școlare omogene, prin efectuarea unei selecții și grupări a elevilor internați pe baza unui referat competent privind capacitatea și aptitudinile elevilor și care să fie întocmit de un grup de specialiști (psihiatru, psiholog, sociolog);

— acordarea dreptului școlilor de reeducare de a decide, în ultimă instanță, cu privire la redistribuirea minorilor trimiși prin hotărârile comisiilor de judecată, în vederea evitării grupării laolaltă a minorilor cu comportamente negative benigne și a celor cu comportamente antisociale grave și periculoase.

e. micșorarea fluctuației elevilor și combaterea și diminuarea evaziunii minorilor internați, prin :

— introducerea, în aceste școli, a unei terapii intensive și individualizate, care să se concentreze, cu prioritate, asupra aducerii la același „nivel” a minorilor internați după începerea anului școlar ;

— evitarea „imitației” conduitei de evaziune, prin concentrarea eforturilor factorilor de resocializare în direcția valorizării negative a comportamentului de fugă („ridiculizarea”, „caricaturizarea” și „persiflarea” fugarilor în fața colectivului de elevi) ;

— organizarea unor activități cu scop educativ în care diferitele atitudini de „independență” ale elevilor să se poată manifesta liber (jocuri de orientare turistică, întâlniri sportive etc.) ;

— reorganizarea actualei structuri a învățământului de profil în funcție de vârsta minorilor internați, urmînd ca unele școli să preia și să școlarizeze numai minori aflați sub vîrsta de 14 ani, în timp ce alte școli din rețea să aibă ca profil distinct școlarizarea și profesionalizarea minorilor care depășesc această vîrstă.

Aplicarea în practică a acestui program de măsuri, la nivelul diferitelor instituții și organisme amintite, nu trebuie să genereze, în mod indispensabil, multiplicarea verigilor organizatorice existente sau a textelor de lege, ci se poate realiza în cadrul procesului general de perfecționare și îmbunătățire treptată a structurilor deja existente. În același timp, considerăm că unele dintre aceste măsuri și propuneri pot oferi un cadru mai realist de prevenire și combatere a comportamentului delinvent juvenil, asigurînd, în același timp, condiții adecvate de resocializare și reintegrare normală în societate a minorilor devianți.